

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כא, תש"ל

העברית ואחיותיה

(סיום)

ועכשיו אנו מגיעים לימינו. כידוע, בראשית ימי ועד הלשון היו דיונים רבים: איזו לשון צריכה להשפיע יותר על חידוש הלשון — הארמית או הערבית. היום ניתן לומר, שהארמית השפעתה גדולה יותר. הסיבה נעוצה בכך, כי בכל גלויות ישראל הייתה ידיעת התלמוד רבה, וכן גם הפרקים הארמיים שבמקרא ותרגומי המקרא. לעומת זאת הערבית הייתה נפוצה בחלק של הגלויות בלבד. במאות האחרונות התרכזו רוב בניינו של העם היהודי באירופה המזרחית, ולגלויות אלה לא הייתה הערבית ידועה כלל. גם ראשי דובריה של התחיה העברית, של הציונות ושל ההתיישבות בארץ — רובם ככולם באו מקרב יהדות זו. רוב הסופרים העבריים בדורותינו, לרבות ביאליק ועגנון — חניכי בית המדרש הם, ורובם לא ידעו ערבית, אבל היו בני בית במקורותינו הארמיים. התוצאה מכך הייתה, שרבים מן החידושים שחודשו באו מהארמית או לפחות נוצקו בדמותה. המלה בוכנה, למשל, נלקחה מתרגום אונקלוס. מן הארמית באו גם המלים הטכניות דוּוּשָׁה, הארְקָה (כלומר חיבור קצה חוט חשמל לאדמה, מלשון ארְקָא — ארץ, אדמה בארמית) ועוד מלים למאות. רישומה של הארמית על העברית שלנו ניכר גם בכך, ששאלנו ממנה משקלים לחידושים, או שהעדפנו משקלים מסוימים ממשקלים אחרים. המשקל פְעִיל, שבו

נוצקים בדורנו חידושים רבים (כגון סבִיר, שְׁבִיר, קְרִיא) —
משקל זה ישנו אמנם בעברית המקראית, אך חיותו הגדולה
בימינו באה לו מכוח המשקל פְּעִיל הארמי (שהוא, אגב,
מקבילו של פְּעוּל העברי).

הדורות הקמים לנו בארץ אינם יודעי תלמוד מובהקים,
וברור, שארמית אינה במרכז עולמם. ויש שמתנגדים לארמית
מטעמים עקרוניים, כלומר מתוך הדגשת ה"עבריות". זכור
לי, כי פעם מסרתי מאמר לכתב־עת ספרותי, והעורך טרח
וסילק מן המאמר כל ביטוי שריח ארמית נודף ממנו. כך
ביער כל דהיינו ורשם תחתיו "כלומר" או "זאת אומרת". אף
על פי כן נראה לי, שהארמית עדיין כוחה גדול. כבר הזכרתי,
כי משקלים שלמים, שעל פיהם נולדות מלים חדשות, הושפצו
מן הארמית. משחדרו משקלים אלה, לא בנקל אפשר לסלקם.
סיבה נוספת: בין היוצרים בספרות העברית ובין חברי
האקדמיה ללשון העברית עדיין רבים חניכי בית המדרש
ויודעי המקורות הארמיים, והללו נוטים, בדרך הטבע, לשאוב
חידושיהם במידה רבה מן התלמוד והמפרשים, מן התרגום
או מפרשני ימי הביניים, שאף הם כתבו לעתים קרובות
בלשון עברית-ארמית מעורבת.

אולם כבר בדורות שלפני בן־יהודה חשו סופרים
וחוקרים אחדים, כ"ל גורדון, כמשה שולבוים ואחרים, כי
גם הערבית חייבת לשמש מקור שאיבה לעברית המתחדשת.
ולא ייפלא הדבר, שכן הערבית לשון עשירה מאוד, ועולה
בעושר אוצר מלותיה על כל לשון שמית אחרת. ועוד זאת:

הערבית לשון חיה היא במלוא מובנה של המלה, ומעולם לא חדלה להיות שפת דיבור.

עם בואו של בן־יהודה ארצה נפתח „מהלך ערבי“. שרשים וביטויים ערביים התחילו לחדור לעברית של בן־יהודה ושל בני דורו. בן־יהודה סבר, כי כל שורש ערבי, בין שיש לו מקביל בלשוננו בין שאין לו, מותר הוא לשימוש בעברית. הוא התקרב אל הערבים המקומיים ולמד את לשונם לפני ולפנים, ואף בשעת חיבור מילוניו נעזר באשר למד. תוצאת הדבר ניכרת היטב בחידושו. מלים כמו אדיב, אדיבות, לטיף, ליטוף, רשמי, נזלת, מנזל, תמרון, הגירה, מהגר — כל אלה חידושים הם, שהביא בן־יהודה ללשוננו מן הערבית. היו שטענו, כי בן־יהודה מגזים בהשלכת יהבו על הערבית. כיום מעלים אנו על נס את חושו הבריא, שמשכו לשפה חיה, שפת בני הארץ החיים עמנו, ולא רק אל גווילים עתיקים.

עלי להדגיש כאן, שבתקופתו של בן־יהודה עדיין לא הייתה השפה הערבית הכתובה (ה„פוצחא“) בחזקת שפה מודרנית. אז עדיין סבלה לשון זו מיתר מליצה, מארכאיזמים ומחוסר גמישות. המרחק בין לשון זו — הכתובה — לבין הדיאלקטים, כלומר הלהגים המדוברים שבארצות הערביות, היה עצום. חמישים השנים האחרונות ראו את התעוררותה של השפה הכתובה והתקרבותה לשפת יום־יום.

יש להזכיר את הדמיון המפתיע והמאלף שבין התפתחותה של הלשון הזאת, כלומר הערבית שבכתב, לבין התפתחותה של העברית בימינו, ואת בעיות המינוח הדומות, שעומדות לפני האקדמיות ללשון כאן ושם מדי יום

ביומו, ועוד נשוב לדבר בזה. חבל שאין אפשרות לפעול במשותף ולהחליף ניסיון ומידע עם האקדמיות הערביות. גם שם מתחדשים דברים בלשון, ויום יום אני מוצא חידושים מעניינים בלשון העיתונות הערבית כבלשון הספרות הערבית. השפה הערבית הכתובה, כפי שאמרתי, נעשית יותר גמישה וטבעית, ממש שפה חיה. מן הצד השני יש לציין, שהשפעות תחביריות מלשונות אירופה, ובעיקר מן האנגלית, אוכלות בה בכל פה. גם שם, כמו אצלנו, מתאמצים אנשי הלשון להציב חומות נגד חדירה סיטונית זו של תרגומי-שאלה מן האנגלית, וגם שם הצלחתם אינה מרובה.

הנה דוגמה לחידוש ערבי מן השנים האחרונות, העשוי לעניין את הקורא העברי. המלה „אֶסְקֵלְצִיָּה“, היא מונח אופנתי חשוב, שפירושו „עלייה הדרגתית וחדה בחומרתו של סכסוך או מחלוקת“. מלה זאת תמצא כיום כמעט בכל מאמר העוסק ביחסים בין המעצמות וכמעט בכל מאמר העוסק ביחסים שבינינו לבין הערבים. בעברית נוהגים רבים לתרגם מונח זה במלה „הסלמה“, מלשון סולם, וגרמה כאן המלה „סקאלה“ שבמונח הלועזי. רבים החולקים על תרגום זה ורואים בו פסול¹.

גם הערבים נזקקים למושג זה. הם מצאו לו תחליף ערבי במלה תצעיד² משורש צעד³. שורש זה אף הוא עניינו עלייה, אך אין בו משום „בבואה“ של המונח

1. ראה מאמרו של ע' איתן ב"לשונונו לעם" קונטרס ר"ט,

תמוז-אב תש"ל.

2. تصعيد. 3. صعد.

הלועזי. אגב, שורש ערבי זה מקביל מבחינה אטימולוגית לשורש העברי צעד. אך בשעה שצעדה בלשוננו עניינה הליכה, הרי בערבית עניינה, כאמור, עלייה. יש אומרים, כי גם בלשון המקרא בא השורש הזה במשמע עלייה. בבראשית מ"ט נאמר "בנות צעדה עלי שור", והפירוש המקובל הוא "בנות טיפסו עלי חומות". אגב, שורש ערבי זה, צעד, משמש כיום בעולם הערבי גם בתרגום מלה נוספת, שעדיין לא הצלחנו למצוא לה תחליף בלשוננו. אנחנו עדיין אומרים "מס פרוגרסיבי" כלומר מס ששיעורו היחסי עולה עם עליית ההכנסה. הערבים מתרגמים את המלה "פרוגרסיבי" שבמונח הזה במלה משורש צעד. כאן הדגיש המחדש הערבי את יסוד העלייה ולא הלך בעיניים עצומות אחרי המשמע הפשטני של "פרוגרסיבי".

גד בן-עמי צרפתי

שורש אחד או מלה אחת לדבר ולהיפוכו

16. אור = 'בוקר' — 'ערב'

אחת ההוראות של המלה אור היא בוקר, שעת בקיעת האור; כך, למשל, נשמע בתוך הפסוקים "ותבוא האשה לפנות הבקר ותפול פתח בית האיש אשר אדוניה שם עד האור" (שופ' יט, כו), "מן האור עד מחצית היום" (נחמ' ה, ג). מובנים אפוא הקשיים שהתלבטו בהם בעלי התלמוד, כאשר באו לפרש את המשנה, שבאה בה המלה ההיא בהוראת 'ערב, ראשית הלילה: "אור לארבעה עשר בודקין את החמץ" (פסחים א, א — ועוד באה